С. А. ЧӘФӘРОВ

ТАЛЫШ МЕШӘЛӘРИНДӘ ШӘРГ ФЫСТЫҒЫНЫН (FAGUS ORIENTALIS LIP.) МИКОФЛОРАСЫ

Азәрбајчанын әразиси зәнкин мешәләрлә өртүлүдүр. Бу мешәләрдә мүхтәлиф ағач чинсләри вардыр. Һәмин мешәләр әсас е'тибары илә Бөјүк Гафгаз, Кичик Гафгаз вә Талыш дағларында јерләшир.

Азәрбајчан мешәләринин тәркиби палыд, фыстыг, вәләс вә башга гијмәтли ағач вә кол чинсләриндән ибарәтдир. Республиканын әсас субтропик зонасы олан Талыш мешәләринин тәркибинә кәлдикдә, о, өзүнүн ендемик вә реликт ағач чинсләрилә башга мешәләрдән фәргләнир. Талыш мешәләрини тәшкил едән шабалыдјарпаглы палыд, дәмирағачы, азат, ипәк акасијасы, һиркан әнчири, шүмшәт вә башга бу кими реликт биткиләр һәмин мешәләрә хүсуси јарашыг вермәклә, республикамызын тәбиәтиндә үчүнчү дөврдән галма чанлы бир архивдир.

Талышда дәниз сәвијјәсиндән 600—1800 *м* һүндүрлүкдә битән шәрг фыстығы јухары вә орта даг зонасында, Лерик рајонунун Орант, Тикабәнд, Астара рајонунун Чајағзы, Дилмады, Пәликәш, Ләнкәран рајонунун Биләсәр мешәләринин фитосенозунда әсас јер тутур.

Талышда олан фыстыг мешәләри һиркан мешәләриндән јүксәкдә, дағларда мүәјјән бир шагули зоналлыг гануну илә јерләшмишдир.

Мешәләрин вә хүсусән Талыш мешәләринин торпағы мүһафизәдә, сују сахламагда, селин гаршысыны алмаг вә субтропик иглими тә'мин етмәкдә ролу чох бөјүкдүр. Академик Гросһејмин [13] фикринчә, Талыш мешәләриндәки фыстығын ареалы чох сыхылмышдыр вә онун мөвгеји кетдикчә азалыр.

Талыш мешәләриндәки бу вәзијјәт фыстыг ағачынын гырылмасы вә мешәләрдә һејван отарылмасы илә изаһ олунур. Мешәләр гырылдыгда исә орада антисанитар бир вәзијјәт әмәлә кәлир. Мүхтәлиф көбәләкләрин артмасы үчүн шәраит јараныр вә мешәләрин отарылмасы мешәнин тәбии бәрпасыны позур, чаван ағачларын тапдаланыб мәһв олмасына сәбәб олур.

Шәрг фыстығынын Талыш мешәләриндә азалмасының, бизчә, бир сәбәби дә көбәләк хәстәликләри вә зијанвериҹиләрлә мүбаризәнин апарылмамасыдыр.

Азәрбајчан мешәләринин вә хүсусән Талыш дағларында јерләшән үчүнчү дөврдән галма реликт мешәләрин һәлә бу вахта гәдәр пара-

зит, сапрофит көбәләкләринин нөв тәркиби вә зијанвериҹиләри өјрәнилмәмишдир.

Мә'лумдур ки, көбәләкләрлә хәстәләнмиш ағач зәифләјир, тез гочалыр вә өз кејфиҹјәтини итирир.

Мешәни горумагда онун хәстәликләринин вә зијанвериҹиләринин өјрәнилмәсинин елми вә бөјүк тәсәррүфат әһәмиҹјәти вардыр.

Тәдгигат нәтиҹәсиндә ајдынлашдырылмышдыр ки, шәрг фыстығынын истәр чанлы ағачы, истәрсә дә одунчағы көбәләк хәстәлиҹинә вә чүрүмәјә гаршы башга ағачлара нисбәтән давамсыздыр.

Азәрбаҹчан ССР ЕА Ботаника Институтунун планы әсасында 1952—1958-чи илләрин јаз вә пајыз ајларында Талышын умуми микофлорасыны өјрәнмәк мәгсәдилә тәшкил едилмиш елми експедисиҹаларда башга реликтләрлә јанашы, шәрг фыстығынын хәстәлиҹи вә микофлорасы үзәриндә мүшаһидә апарыб, лазыми материал топламышыг. Бу мәгаләдә һәмин елми експедисија материаллары әсасында шәрг фыстығы микофлорасынын мүәјјән едилмиш нөв тәркиби көстәрилмишдир.

Шәрг фыстығыны хәстәләндирән, јахуд одунчағыны чүрүдән ајры-ајры паразит вә сапрофит көбәләкләр фәсил, иглим шәраити вә шагули зоналлыгла әлагәдар олараг тәсвир олунур.

Тәсвир олунан көбәләкләр А. С. Кондартсевин [2] сонунчу системи принсипиндә, азәрбаҹчанча адлары исә биринчи дәфәдир верилир.

Көбәләкләрин бә'зиләринин этрафлы диагнозу вә гејдләри әввәлки әсәрләримиздә [18, 19, 20, 21] шабалыдҗарпаглы палыд вә дәмирағачын микофлорасы илә әлагәдар верилдиҹинә көрә, тәкрар етмәји лазым билмәдик. Тәсвир олунан көбәләкләр Ленинградда ССРИ ЕА Ботаника Институтунун ибтидаи биткиләр шө'бәсиндә јохланылмыш вә әсәр 1959-чу илдә орада јазылмышдыр.

Шәрг фыстығынын хәстәлиҹинә вә микофлорасына һәср олунмуш бу мәгалә илк мә'лумат олмагла, мәшә тәсәррүфаты ишчиләринә лазыми көмәк көстәрә биләр.

Inonotus dryadeus (Pers. ex Fr.) Mür.

Тәсвири. Көбәләк әсил паразитдир, шәрг фыстығынын көвдәсинин торпаға јахын һиссәсиндә, көкүндә мәркәзи ағ чүрүмә әмәлә кәтирир. Хәстәлиҹин диагнозу вә көбәләк һаггында этрафлы мә'лумат С. А. Чәфәровун [17, 18] мәгаләләриндә верилмишдир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран рајону Биләсәр вә Јухары Апу мешәләри. 25. VI, 12. X. 1952; 5. VII, 10. X. 1956; Астара рајону Чајағзы, Дилмады, Пәликәш мешәләри. 10. VI, 19. IX. 1953; 25. VI, 20. X. 1957; Лерик рајону Сијов, Чајруд, Тикабәнд, Сивәкәрән мешәләри. 2. VI, 12. X. 1954; 14. X. 1958.

Phyllactinia suffulta (Rebent.) Sacc.
forma fagi (Duby) Jacz.

Тәсвири. Бу көбәләк һәгиги паразитдир, шәрг фыстығынын јарпагларында вә чаван будагларында күлләмә хәстәлиҹини әмәлә кәтирир. Јарпаглар вә будаглар үзәриндә әмәлә кәлән, ағ-боз өртүк көбәләҹин клеҹистокарпиләри пајызда әмәләкәлмә мүддәтиндә төкүлүр, јарпаглар үзәриндә гара-гәһвәји хырда нөгтәләр көрүнүр. Шиддәтли паразитлик едән бу көбәләҹин тә'сириндән јарпаглар гуруҹур вә вахтындан әввәл төкүлүр.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин орта вә јүксәк дағ гуршағында, Ләнкәран, Лерик вә Астара рајонларында (дәниз сәвиҹјәсиндән 600—1200 *м* һүндүрлүкдә) 1935—1938 вә 1952—1958-чи илләрин сентјабр—октјабр ајларында бу көбәләҹи шәрг фыстығында гејд етмишик.

Гејд. Көбәләк һаггында әтрафлы мә'лумат вә хүсусән онун шәрг мәншәли олмасы мүлаһизәсини *Phyllactinia* көбәләкләринә һәср олунмуш мәгаләмиздә [21] вермишик.

Laetiporus sulphureus (Bull. ex Fr.) Bond. et Sing.
forma imbricatus (F.) B. et G.

Тәсвири. Бу көбәләк факултатив сапрофит вә ән тәһлүкәли, ағач чүрүдәндир. Шәрг фыстығынын өзәк чүрүмәсини (көвдәнин орта һиссәсиндә) әмәлә кәтирир, хәстәләнмиш одунчаг көбәләјин дағыдычы тә'сириндән әввәл чәһрәји вә кетдикчә гонур рәнк алыр, көвдәдә ичәриси сарымтыл рәнкли миселләрлә долу јарыглар әмәлә кәтирир. Көбәләјин биолокиjасы, хәстәлијин кедиши вә әлавә мә'лумат бизим мәгаләләримиздә [17, 18, 20] верилмишдир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран рајону Биләсәр мешәси. 12.VI, 20.IX. 1952; Астара рајону Чајағзы, Пиләкәш мешәләри. 10.VI, 19.IX, 15. X. 1953; 15. VI, 13. IX. 1957; Лерик рајону Тикабәнд, 30 *км*, Сивәкәрән мешәләри. 5. VI, 12. IX. 1954, 18. X. 1958.

Гејд. Бу көбәләк илдә ики дәфә мејвә чисми әмәлә кәтирир: биринчи дәфә мај—ијун, икинчи дәфә исә сентјабр—октјабр ајларында. Ән бөјүк мејвә чисми пајызда илк јағышлардан сонра әмәлә кәлир.

Fistulina hepatica Schaeff ex Fr.

Тәсвири. Бу көбәләк факултатив сапрофитдир, шәрг фыстығынын чанлы ағачында вә өлү одунчағында әмәлә кәлиб, јаш, чүрүмә әмәлә кәтирир. Хәстәлик вә көбәләк һаггында әдәбиjjатда [17, 18] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран рајону Биләсәр мешәси. 12. VI, 20. IX. 1952, 10. X. 1956; Астара рајону Чајағзы, Пәликәш мешәләри. 19. IX. 1953, 15. VI, 13. IX. 1957; Лерик рајону Тикабәнд, 30 *км*, Сивәкәрән мешәләри. 5. VI, 12. IX. 1954, 18. X. 1958.

Гејд. Бу көбәләк илдә ики дәфә (јазда вә пајызда) мејвә чисми әмәлә кәтирир. Талышдакы пајыз јағышларындан сонра әмәлә кәлән мејвә чисми бөјүк олур.

Phellinus igniarius (L. ex Fr.) Quel.

Тәсвири. Бу көбәләк факултатив сапрофитдир, шәрг фыстығынын чанлы ағач көвдәсиндә вә өлү одунчағында ағ, мәркәзи чүрүмә әмәлә кәтирир.

Хәстәлик вә көбәләк һаггында әдәбиjjатда [17, 18, 20] мә'лумат верилмишдир.

Талышда јајылмасы. Јаланчы гов адланан бу көбәләји Талыш мешәләриндә, Лерик рајонунда VI—X. 1954, 1958; Ләнкәран рајонунда VI—X. 1952, 1956; Астара рајонунда VI—X. 1953, 1957-чи илләрдә шәрг фыстығында вә бир чох енлијарпаглы ағачларда гејд етмишик.

Polyporus squamosus Huds ex Fr.

Тәсвири. Бу көбәләк факултатив сапрофитдир, гочалмыш шәрг фыстығынын көвдә јарпагларында ағ, мәркәзи чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран, Астара вә Лерик рајонларынын орта вә јухары дағ мешә гуршагларында јашыл шәрг фыстығы көвдәсиндә вә одунчағында 1952—1958-чи илләрин пајыз (сентјабр, октјабр) ајларында гејд етмишик.

Гејд. Хәстәләнмиш чанлы көвдә вә хүсусән одунчаг көбәләк тә'сириндән ағ рәнк алыр, кетдикчә онда узунуна јарыглар әмәлә кәлир вә һиссәләрә бөлүнүр.

Piptoporus quercinus (Schrad ex Fr.) Pil.

Тәсвири. Бу көбәләк факултатив сапрофитдир, чанлы шәрг фыстығынын көвдәсиндә вә өлү одунчағында битир.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин орта вә јухары дағ гуршагларында јашыл шәрг фыстығы көвдәсиндә вә өлү одунчағында

1952—1958-чи илләрин пајыз (сентјабр, октјабр) ајларында гејд етмишик.

Гејд. А. С. Бондартсов [2] бу көбәләјин Бакы әтрафында тапылдығыны гејд етмәклә, ким тәрәфиндән, нә вахт вә һансы ағач үзәриндә тапылмасы барәдә мә'лумат верир.

Fomes fomentarius (L. ex Fr.) Gill.

Тәсвири. Факултатив паразит вәзијјәтиндә јашајан, һәгиги гов адланан бу көбәлак чох актив, ағач чүрүдәндир. Шәрг фыстығынын чанлы ағач көвдәсиндә вә өлү одунчағында ағ-сары өзәк чүрүмәси әмәлә кәтирир. Чүрүмә көвдәнин харичиндән мәркәзинә доғру кедир. Сапрофит олмасына бахмајараг паразит һалда раст кәлир.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин ашағы, орта вә јухары даг гуршагларында шәрг фыстығы вә бир чох енлијарпаглы ағачларда јашајыр. Бу көбәләји елми експедисијалар заманы 1935—1938 вә 1952—1958-чи илләрин јаз вә пајыз ајларында топламышыг.

Гејд. Мүшаһидә вә топладығымыз материал әсасында ајдынлашдырылмышдыр ки, һәгиги гов шәрг фыстығы вә шабалыдјарпаглы палыдын ән башлыча зәрәрверичисидир. Көбәләјин мејвә чисми јаз, пајыз ајларында әмәлә кәлир вә бүтүн ил боју күлли мигдарда спор верир. Бу вәзијјәт көбәләјин инфексијавермә габилијјәтини чохалдыр вә зәрәрини артырыр. Көбәлак һаггында әтрафлы мә'лумат шабалыдјарпаглы палыдын микофлорасына һәср олунмуш әсәрдә верилмишдир.

Ganoderma applanatum (Pers. ex Wallr.) Pat.

Тәсвири. Јасты гов адланан бу көбәлак бүтүн ил боју шәрг фыстығынын кәсилмиш ағач көтүјүндә, гуру вә јерә дүшмүш көвдәләриндә јашајыб актив чүрүмә апарыр. Ағачларын зәдәләнмиш јерләриндән көбәләјин мисели ичәри дахил олур, көвдәнин мәркәзинә тәрәф јеријир вә ағ-сарымтыл чүрүмә әмәлә кәтирир. Сапрофит олмасына бахмајараг, паразит һалда да јашајыр.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин бүтүн гуршагларында, шәрг фыстығында вә бир чох башга ағач биткиләриндә 1935—1938, 1952—1958-чи илләрин јаз вә пајыз ајларында тәшкил едилмиш елми експедисијаларда гејд олунмушдур.

Гејд. Бу көбәлак һаггында әтрафлы мә'луматы ганодерма чинсли көбәлакләрин [18] тәсвирләриндә вермишик.

Ganaderma lucidum (Leyss. ex Fr.) Karst.

Тәсвири. Лаклы гов адланан бу көбәлак факултатив сапрофитдир, шәрг фыстығынын көвдәсиндә вә көтүјүндә ағ чүрүмә әмәлә кәтирир. Бу көбәлак мүхтәлиф ағачларда чүрүмә апармагла, мешә тәсәррүфатына бөјүк зәрәр верир.

Талышда јајылмасы. Бу көбәләји елми експедисијалар заманы Талыш мешәләринин бүтүн гуршагларында (1935—1938, 1952—1958-чи илләр) мај—октјабр ајларында шәрг фыстығында вә башга ағачларда гејд етмишик.

Гејд. Талышын субтропик иглим шәраитиндә көбәләјин спор вермәси јајын исти ајларындан башга бүтүн фәсилләрдә давам едир. Бу вәзијјәт көбәләјин инфексија вермә габилијјәтини чохалдыр вә зәрәрини артырыр. Гов көбәләји һаггында әдәбијјатда [17, 18] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Armillaria mellea (Vahl.) Fr.

var. *sulphurea* (Weinm) Fr.

Тәсвири. Факултатив паразит һәјат сүрән бу көбәлак шәрг фыстығынын одунчағында ағ чүрүмә әмәлә кәтирир, хәстәләнмиш ағач тохумасы јумшалыр вә сулу олур. Көвдәнин торпаг сәвијјәсиндә вә

көк үзәриндә көбәләjин даирә тәшкил едән бир нечә папаглы мејвә чисми әмәлә кәлир.

Тәсвир етдиjимиз көбәләjин вариасиjасы ади вә типик нөвдән папағынын вә пластинкасынын сары-боз рәнкилә фәргләнир.

Талышда jајылмасы. Лерик рајонунда Тикабәнд мешәсиндә чанлы шәрг фыстығынын көвдәсинин торпаг сәтһиндә вә кәсилмиш ағачын көтүjүндә 1952-чи ил октjабрын 22-дә, Астара рајонунда Брзубанд, Чајағзы мешәләриндә 9. X. 1957-чи илдә гејд етмишик. Бу көбәләjи Астара лимон совхозунда 20 иллик лимон ағачынын көкүндә 1953-чү ил октjабрын 17-дә тапмышыг.

Гејд. Тәсвир етдиjимиз көбәләjин чинс ады *armella* латынча дирә, нөв ады *mellea* исә ширин демәкдир. Бу һагда әдәбиjjатда [18] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Funalia gallica (Fr.) Bond. et Sing.

Тәсвири. Факултатив паразит һалда jашаjан бу көбәләк шәрг фыстығынын гуру көвдәсиндә, көвдәнин овуғларында вә надир һалларда чанлы көвдәдә битиб, аг чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда jајылмасы. Ләнкәран рајонунда Биләсәвәр мешәсиндә IX, X. 1958; Астара рајонунда, Чајағзы, Шүви, Шәмәтүк мешәләриндә IX, X. 1957; Лерик рајонунун Тикабәнд, 30 *км* вә Сивәкәрән мешәләриндә, IX, X. 1958-чи илдә бу көбәләjи шәрг фыстығынын чанлы көвдә овуғунда, гуру одунчағында вә дәмирағачында гејд етмишик.

Гејд. Талыш мешәләриндә пајыз jағышларындан сонра бу көбәләjин шиддәтли чүрүмә дөврү башлаjыр вә узун мүддәт давам едир. Бу көбәләк ән чох башга паразитләр тәрәфиндән зәифләшдирилмиш нөвләрдә раст кәлир.

Phellinus gilvus (Schw.) Pat.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын өлү одунчағында, гуру көтүкләриндә аг чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда jајылмасы. Ләнкәран рајонунун Биләсәр мешәсиндә; Астара рајонунун Шүви, Овала, Пәликәш мешәләриндә вә Лерик рајонунун Чајруд, Тикабәнд, Визиәмин мешәләриндә 1952—1958-чи илләрин сентjабр—октjабр аjларында шәрг фыстығында вә дәмирағачда гејд етмишик.

Гејд. Талышда дүшән пајыз jағышларындан сонра бу көбәләjин бир-биринин ардынча дүзүлмүш күтләви мејвә чисимләри әмәлә кәлир.

Phellinus contiguus (Pers.) Bourd. et Galz.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир. Шәрг фыстығынын көвдәсиндә вә будагларында аг чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда jајылмасы. Лерик рајону Тикабәнд вә Сиjов мешәләри. 15. 18. 1954, 13. X. 1958; Ләнкәран рајону Биләсәр мешәси. 20. VI. 1952, 10. X. 1956; Астара рајону Чајағзы, Шүви, Овала вә Шәмәтүк мешәләри. VI, X. 1953, 1957.

Гејд. Көбәләjин мејвә чисминин спор вермәси маj—ијун вә пајыз аjларында (сентjабр—октjабр) олур. Көбәләк һаггында әдәбиjjатда [20] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Inonotus cuticularis (Bull. ex Fr.) Karst. in Medd. Soc. Fauna et Fl. Fenn. V, p. 39 (1879); Bond. et Sing. in Am. Myc. XXXIX, p. 50 (1941).

Русское название—Трутовик тонкокожий.

Азербайджанское название—Назикгабыг гов.

Syn: *Polyporus cuticularis* Bull. ex Fr. Syst. Myc. I, p. 363 (1821); Шер. Опр. гр., стр. 96 (1908); Яч. Опр. гр. I, стр. 643 (1913).

Тәсвири. Һәгиги сапрофит олуб, шәрг фыстығынын көвдәсиндә, көтүjүндә вә бә'зән дә чанлы ағачын овуғунда әмәлә кәлиб, аг чүрүмә верир. Көбәләjин папағы этли, кетдикчә бәрклəшиб мантарлашан

(3—12×5—11×0,5—3 *см*), бир-бириин ардынча дүзүлмүш, бир тәрәфи илә көвдәјә јапышмыш, үзәри ачыг вә гонур рәнкли јумшаг мәхмәридир.

Талышда јајылмасы. Лерик рајонунун Сијов вә Тикабәнд мешәләриндә, 20. X. 1954.

Fomitopsis pinicola (Sw. ex Fr.)

Тәсвири. Һашијәли гәв адланан бу көбәләк һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын дөгранмыш көвдәсиндә, көтүјүндә гонур чүрүмә әмәлә кәтирир. Мејвә чисми ат дырнағы формалы, бир тәрәфи илә субстрата јапышан, әввәлләр үст тәрәфи золаглы, ачыг сары, кетдикчә гырмызы гәтран вә ахырда гара рәнкли олур.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләриндә кениш јајылмыш шәрг фыстығындан башга дәмирағачда, шабалыдјарпаглы палыдда, вәләсдә, Гафгаз хурмасында вә башга мешә ағачларында (1935—1938, 1952—1958-чи илләр) јаз вә пајыз ајларында гејд етмишик.

Гејд. Бу көбәләк һаггында дәмирағача, шабалыдјарпаглы палыдын микофлорасына вә гов көбәләкләринә һәср олунмуш әсәрләрдә [17, 18, 20] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Polyporus agariceus Berk. Fungi Brit. Mus., p. 37 (1843), n. v. ; Sacc. Syll. VI, p. 67 (1888); Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 58 (1941).

Syn.: *Leucoporus agaricus* Bourd. et Galz. Hym. Fr., p. 531 (1928).—*Polyporus tubarius* Quel. in Bull. Soc. Bot. Fr. XXV, p. 289 (1878); Sacc. Syll. VI, p. 66 (1888).

Тәсвири. Һәгиги сапрофит олуб, шәрг фыстығынын чүрүјән көтүјүндә, будагларында әмәлә кәлир. Көбәләјин папағы даирәви, 1—3 *см* диаметрдә јумшаг дәри кими, ачыг сарыдан гонур рәнкә гәдәр олур.

Талышда јајылмасы. Лерик рајонунун Чајруд кәндинин мешә јолунда 12. X. 1958.

Polyporus varius Pers. ex Fr. Syst. Myc. I, p. 352 (1821); Sacc. Syll. VI, p. 84 (1888); Шер. Опр. гр. стр. 105 (1908); Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 58 (1941).

Русское название—Трутовик изменчивый.

Азербайджанское название—Дәјишкән гов.

Syn: *Boletus varius* Pers. Obs. I, p. 85 (1795). —*Polyporellus varius* Karst. Krit. Finl. Basidsv., p. 292 (1889).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын көтүјүндә актив ағ чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда јајылмасы. Лерик рајону—Тикабәнд мешәси. 10. X. 1954, 12. X. 1958; Ләнкәран рајону—Биләсәр мешәси. 20. VIII. 1956; Астара рајону—Чајағзы, Шуви мешәләри. 9. X. 1953, 10. IX. 1957.

Polyporus brumalis Pers. ex Fr. Syst. Myc. I, p. 345 (1821); Шер. Опр. гр. стр. 109 (1908); Яч. Опр. гр. И. стр. 635 (1913); Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 58 (1941).

Русское название—Трутовик зимний.

Азербайджанское название—Гыш гову.

Syn.: *Boletus brumalis* Pers. Syn. Fung. p. 517 (1801).—*Polyporellus brumalis* Karst. Krit Finl. Bazidsv., p. 293 (1889).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын көтүјүндә, јыхылмыш көвдәсиндә, будагларында јашајыб актив чүрүмә апарыр.

Көбәләјин папаглары гурујанда бәркијән, үст тәрәфи бир гәдәр чөкүк 1—10×0,2—1 *см* бөјүклүкдә олур.

Мејвә чисми чаван вахтда јемәлидир вә ән чох пајыз јағышларындан сонра әмәлә кәлир.

Талышда јајылмасы. Лерик рајону Тикабәнд мешәси. 12. X. 1958.

Polyporus coronatus Rastk. in Sturn. D. El. III, H. 28, tab. 17 (1848); Bond. et. Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 58 (1941).

Syn.: *Favolus Boucheanus* Klotzsch. in Linnaea, VIII, p. 318 (1833); Sacc. Syll. VI, p. 392 (1888).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын гурумуш көвдәсиндә чүрүмә әмәлә кәтирир. Папағы әтли, гурујанда бәркијиб көврәкләшән вә тез сынандыр. 2×0,8 *см* һүндүрлүкдәдир.

Талышда јајылмасы. Лерик рајону—Тикабәнд мешәси, 12. X. 1958.

Coriolus zonatus (Nees. ex Fr.) Quel.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын өлү одунчағында вә көтүјүндә, јаз вә пајыз фәсилләриндә, рүтубәтли һаваларда актив чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран, Астара вә Лерик рајонларынын дағ мешәләриндә бу көбәләји шәрг фыстығында, дәмирағачда 1952—1958-чи илләрин мај—ијун вә сентјабр—октјабр ајларында гејд етмишик.

Coriolus versicolor (L. ex Fr.) Quel.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын јыхылмыш вә гурумуш көвдәсиндә, көтүјүндә ағ мәркәзи чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда јајылмасы. Ләнкәран, Астара вә Лерик рајонларынын дағ мешәләриндә шәрг фыстығынын көвдәсиндә, көтүјүндә вә палыдда, дәмирағачда, вәләсдә вә башга ағачларда 1952—1958-чи илләрин мај—октјабр ајларында гејд етмишик.

Гејд. Бу көбәләјин мејвә чисми Талышын иглим шәраитиндә ики дәфә; јазда вә пајызда бир-бириниң архасына дүзүлмүш 3—20 әдәдә гәдәр әмәлә кәлир.

Coriolus hirsutus (Wulf. ex Fr.) Quel.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын одунчағында, көтүјүндә аг даирәви чүрүмә әмәлә кәтирир. Көбәләјин фәалијјәти нәтичәсиндә инфексија тутмуш одунчаглар иллик даирәләрә ајрылыр вә аралары миселләрлә долур.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин орта вә јухары даг гуршагларында шәрг фыстығынын гурумуш одунчағында, көтүјүндә, палыдда, вәләсдә, дәмирағачда, Гафгаз хурмасында 1935—1938 вә 1952—1958-чи илләрдә мај—октјабр ајларында гејд етмишик.

Coriolus Hoehnelii (Bres.) Bourd. et Galz.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын көтүјүндә, гуру одунчағында битиб, аг чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда јајылмасы. Талыш мешәләринин орта вә јухары даг гуршағында, Ләнкәран, Астара вә Лерик рајонларынын дәниз сәвијјәсиндән 600—1200 *м* һүндүрлүкдә јерләшән мешәләриндә шәрг фыстығында вә мүхтәлиф ағачларда (палыд, вәләс, Гафгаз хурмасы, гоз, ипәк акасијасы вә с.) 1935—1938 вә 1952—1958-чи илләрин мај—октјабр ајларында гејд етмишик.

Daedalea quercina L. et Fr.

Тәсвири. Талыш мешәләриндә кениш јајылмыш, хүсусән шәрг фыстығында сапрофит јашајан көбәләкдир; шәрг фыстығынын одунчағында гонур чүрүмә әмәлә кәтирир, одунчаг чүрүдүкдә чатлајыр вә арасы көбәләк миселләриндән ибарәт пәрдә илә өртүлүр.

Талышда јајылмасы. Талышда елми експедисијалар заманы (1952—1958-чи илләр) јаз вә пајыз ајларында бу көбәләји шәрг фыстығында вә башга мешә ағачларынын одунчагларында тапмышыг.

Гејд. Мүшаһидәләрдән ајдынлашмышдыр ки, бу көбәләк ондан габаг ағачы хәстәләндирән вә одунчағы дағыданлардан сонра әмәлә кәлир.

Daedalea quercina көбәләjилә хәстәләнмиш вә чүрүмәjә башламыш шәрг фыстығынын одунчағы өзүнүн техники кеjфиjjәтини итирир.

Шабалыдjарпаглы палыдын микофлорасына даир мәгаләдә [18] әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Daedaleopsis confragosa ((Bolt. ex Fr.) Schroet.

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, чанлы оланда сулу вә чәhрәjиjа чалыр. Шәрг фыстығынын өлү одунчағында, мешәjә төкүлмүш гуру будагларында вә көтүjүндә ағ чүрүмә әмәлә кәтирир.

Талышда jајылмасы. Бу көбәләjи Талышын мешәләринин орта вә jухары дағ гуршағында шәрг фыстығында, Лерик рајонунун Тикабәнд мешәсиндә (10. X. 1954, 13. X. 1958-чи илләр) геjд етмишик.

Геjд. Ләнкәран рајонунун һиркан мешә горуғунда бу көбәләjи дәмирағачда, гарағачда, палыдда [20] 1952-чи илин сентjабр—октjабр аjларында геjд етмишик.

Schizophyllum commune Fr.

Тәсвири. Бу көбәлək һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын анчаг чансыз одунчағында әмәлә кәлиб, онун харичини вә дахилини чүрүдүр.

Талышда jајылмасы. Бу көбәләjи Талыш мешәләриндә елми експедисиjалар заманы (1952—1958-чи илләр) мај—октjабр аjларында шәрг фыстығынын доғранмыш, jыхылмыш ағачларында, будагларында вә көтүjүндә геjд етмишик.

Геjд. Талышда дүшән пајыз jағышларындан сонра көбәләjин икинчи дәфә мејвә чисми әмәлә кәлир, бу вәзиjjәт онун инфексиja вермәсини чохалдыр, чүрүмә шиддәтләндикчә вердиjи зәрәр дә артыр. Талыш мешәләриндә мүхтәлиф ағач одунчагларында кениш jајылмыш бу көбәлək һаггында әтрафлы мә'луматы шабалыдjарпаглы палыдын микофлорасына һәср олунмуш мәгаләдә [18] вермишик (1957).

Polystictus tomentosus Fr. ex Fr. Nov. Symb., p. 55 (1851); Шер. Опр. гр. стр. 116 (1908); Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXI, p. 57 (1941).

Syn.: *Polyporus tomentosus* Fr. Syst. Myc. I, p. 351 (1821); Яч. Опр. гр. I, стр. 630 (1913).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын чүрүмүш көкүндә көвдә әсасында, көтүjүндә, чүрүмәкдә олан одунчағында вә бә'зән торпагда битир. Папағы мантар кимидир вә кетдикчә бәркиjәндир. Өзү данрәви, 3—10 *см* диаметрдә вә 3—8 *мм* галынлыгда олур.

Талышда jајылмасы. Пајыз аjларында (IX—X. 1954, 1958) Лерик рајону Тикабәнд мешәсиндә шәрг фыстығынын чүрүк көвдәсиндә геjд етмишик.

Fibuloporia reticulata (Pers.) Bond. c. n.

Syn.: *Boletus reticu- latus* Pers. Syn. Fing., p. 548 (1801).—*Poria reticulata* Pers. Syn. Fing., p. 548 (1801). Шер. Опр. гр., стр. 87 (1908).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, бүтүн ил боjу jыхылмыш вә чох чүрүмүш шәрг фыстығы одунчағында вә башга енлиjарпагларында чүрүмә әмәлә кәтирмәклә одунчағы ағ-боз миселләри илә бүрүjүр.

Талышда jајылмасы. Jаз вә пајызын рүтубәтли аjларында бүтүн мешәләрдә раст кәлир (V—VI, IX—X, 1952—1958).

Fibuloporia bombycina (Fr.) Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 49 (1941).

Syn.: *Polyporus bombycinus* Fr. Hym. Eur., p. 575 (1874)..—*Poria bombycina* (Fr.) Cke in Grev. XIV, p. 112 (1886); Sacc. Syll. VI, p. 314 (1888).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын чүрүмүш одунчағында әмәлә кәлиб, чүрүмә просесини даһа да сүр'әтләндирир.

Көбәләjин мејвә чисми чох зәриф вә субстрата jығылмыш олур.

Талышда јајылмасы. Лерик рајонунун Сијов вә Тикабәнд мешәләриндә, 13. X. 1958.

Hirschioporus pergamenus (Fr.) Bond. et Sing. in Ann. Myc. XXXIX, p. 63 (1941).

Syn.: *Polyporus pergamenus* Fr. Epicr., p. 480 (1838); Яч. Опр. гр. I, стр. 632 (1913).—*Polystictus pergamenus* Fr. Nov. Symb., p. 69 (1851); Sacc. Syll. VI, p. 242 (1888).—*Polystictus flabellum* (Mont.) Sacc. Syll. VI, p. 233 (1888).

Тәсвири. Һәгиги сапрофитдир, шәрг фыстығынын гуру вә габығы сојулмуш көвдәсиндә аг чүрүмә әмәлә кәтирир. Көбәләјин папағы назик дәри кимидир, 1—5×1—6×0,1—0,4 *см* бөјүклүкдә олуб, бир-бирининн ардынча дүзүлүр.

Талышда јајылмасы. Јаз вә пајыз јағышларындан сонра мејвә чисмини әмәлә кәтирир. Лерик рајонунун Сијов, Тикабәнд мешәләриндә, VI, IX. 1954, 1958.

НӘТИЧӘ

Талыш мешәләринин орта вә јухары дағ гуршағында кениш јајылмыш шәрг фыстығы ССРИ-дә фыстығын гуртарачағы вә шәрг сәрһәддидир, дағларда битән, 30—35 *м* һүндүрлүкдә, 100—150 *см* диаметрдә, гарышыг јахуд тәмиз мешәләр тәшкил едән, 300—350 ил јашајан бу гијмәтли ағачын елми вә тәчрүби әһәмијјәти чох бөјүкдүр.

Совет Иттифагынын икинчи субтропик базасы олан Азәрбајчанын Ләнкәран зонасында рүтубәтли иглимин тә'мин олунмасында, Талыш дағларында јаз, пајыз селләри вә торпаг еросијасынын гаршысыны алмагда шәрг фыстығы мешәләри бөјүк рол ојнајыр. Үчүнчү дөврдән галма, тәбиәтин ән көзәл кушәси олан Талыш мешәләри һәр васитә илә горунмалы вә артырылмалыдыр. Мешәләрин горунмасы сәһәсиндә көрүлән тәдбирләрлә јанашы, онларын хәстәликләрини вә зијанвериҹиләрини өјрәнмәјин дә бөјүк әһәмијјәти вардыр.

Талыш мешәләриндәки гијмәтли ағачларын хәстәликләри вә үмуми микофлорасы һәлә лазымынча өјрәнилмәмишдир вә бу барәдә әдәбијјатда мә'лумат јохдур. Азәрбајчан ССР ЕА Ботаника Институту биринчи дәфә бу мәсәлә илә мәшғул олмуш вә һәмин мәгсәдлә 1952—1958-чи илләрдә Талышын үмуми микофлорасыны өјрәнмәк үчүн јаз вә пајыз ајларында елми експедисијалар тәшкил етмишдир. Елми експедисијаларда топладығымыз материаллар әсасында мүәјјәнләшдирмишик ки, шәрг фыстығынын одунчағы өјрәндијимиз дәмирағач вә шабалыдјарпаглы палыда нисбәтән көбәләкләрә гаршы аз давамлыдыр вә тез чүрүјүр.

Шәрг фыстығында тапдығымыз 31 көбәләк, гидаланмаларындан асылы олараг, дөрд дәрәчәјә (һәгиги паразитләр, факултатив сапрофитләр, факултатив паразитләр, сапрофитләр) бөлүнүрләр (1-чи чәдвәлә бах). Тәсвир етдијимиз көбәләкләр шәрг фыстығынын көкүндә, көвдәсиндә, јарпагларында, гуру одунчағында вә көтүјүндә јашајыр, бунлардан 30-у билаваситә ағачын одунчағыны дағыдыр вә чүрүдүр. (1-чи чәдвәлә бах).

Талышын иглим шәраитиндә, исти, рүтубәтли јаз вә пајыз фәсилләриндә көбәләкләрин инкишафы үчүн јахшы шәраит јараныр, мејвә чисимләри әмәлә кәлмәклә күлли мигдарда спор верир, бу да инфексијаны чохалтмагла бәрабәр, көбәләкләрин вердији зәрәри артырыр. Шәрг фыстығынын шиддәтли хәстәләнмәси вә одунчағынын чүрүмәси мешәләрин орта дағ гуршағында даһа чохдур. Шәрг фыстығында тапдығымыз ики паразит көбәләјин бири көвдәдә, о бири исә јарпагларда

1-ч и ч ə д в ə л

Шəрг фыстығы микофлорасының Талыш мешələриндə нөв тəркиби

(Бизим мəтнимиз əсасында тəртиб олунмушдур)

Паразит көбələкләр чанлы ағач көвдəсиндə вə јарпагларында јашајанлар	**Факултатив сапрофит көбələкләр** фыстығын чанлы көвдəсиндə паразит һəјат сүрүр вə өлү одунчағы чүрүдə билирләр	**Факултатив паразит көбələкләр** өлү одунчағы чүрүдүр, чанлы ағачда да паразит һəјат сүрə билирләр	**Сапрофит көбələкләр** өлү ағач көвдələриниң гурумуш көвдə вə будагларыны вə ағач көтүкләриниң чүрүдүр
Inonotus dryadeus (Pers ex Fr.) Mür. *Phyllactinia suffulta* (Rebent.) Sacc. forma fagi (Duby) Jacz.	*Laetiporus sulphureus* (Bull. ex Fr.) Bond. et Sing. forma *imbricatus* (Fr.) B. et G. *Fistulina hepatica* Schaeff. ex Fr. *Phellinus igniarius* (L. ex Fr.) Quel. *Polyporus squamosus* Huds. ex Fr. *Piptoporus quercinus* (Schrad ex Fr.) Pil.	*Fomes fomentarius* (L. ex Fr.) Gill. *Ganoderma applanatum* (Pers. ex Wallr.) Pat. *Ganoderma lucidum* (Leyss ex Fr.) Karst. *Armillaria mellea* (Vahl.) Fr. *Funalia galliea* (Fr.) Bond. et Sing.	*Phellinus gilvus* (Schw.) Pat. *Phellinus contiguus* (Pers.) Bourd et Galz. *Inonotus cuticularis* (Bull. ex Fr.) Karst. *Fomitopsis pinicola* (Sw. ex Fr.) Karst. *Polyporus agariceus* Berk. *Polyporus varius* Pers. ex Fr. *Polyporus brumalis* Pers. ex Fr. *Polyporus coranatus* Rostk. *Coriolus zonatus* (Nees. ex Fr.) Quel. *Coriolus versicolor* (L. ex Fr.) Quel. *Coriolus hirsutus* (Wulf. ex Fr.) Quel. *Coriolus Hoehnelii* (Bres.) Bourd. et Galz. *Daedalea quercina* L. ex Fr. *Daedaleopsis confragosa* (Bolt. ex Fr.) Schroet *Schizophyllum commune* Fr. *Polystictus tomentosus* Fr ex Fr. *Fibuloporia reticulata* (Pers.) Bond. c. n. *Fibuloporia bombycina* (Fr.) Bond. et Sing. *Hirschioporus pergamenus* (Fr.) Bond. et Sing.

битир (2-чи чәдвәлә бах). Шәрг фыстығының көвдәсиндә битән факултатив сапрофит вә паразитләр 10, сапрофитләр исә 19 нөвдүр.

Факултатив сапрофит јахуд паразит һәјат сүрән көбәләкләр шәрг фыстығыны хәстәләндирир, онда јарыглар, овуглар әмәлә кәтирир вә бунунла да ора дүшән сапрофит көбәләкләрин инкишафы үчүн шәраит јарадыр.

Шәрг фыстығында тапдығымыз 19 сапрофит көбәләк исти, рүтубәтли јаз вә пајыз ајларында сүр'әтлә инкишаф едиб, биткинин одунчағыны чүрүдүр. Тәсвир етдијимиз көбәләкләрин әксәријјәтини гочалмыш вә зәифләмиш фыстыгдан, онун гурумуш көвдәсиндән, овуғундан вә көтүјүндән топламышыг. Бунлардан бири кисәли, 30 нөвү исә базидијалы көбәләкләрдир.

2-чи чәдвәл

Шәрг фыстығы микофлорасының гидаланма шәраитиндән асылы олараг мигдар тәркиби

(Бизим мәтнимиз әсасында тәртиб олунмушдур)

Шәрг фыстығының микофлорасы	Паразитләр	Факултатив сапрофитләр	Факултатив паразитләр	Сапрофитләр
Шәрг фыстығында топладығымыз көбәләкләрин үмуми мигдары	2	5	5	19
Шәрг фыстығының билаваситә одунчағыны дағыдан вә чүрүдән көбәләкләрин мигдары	1	5	5	19

Шәрг фыстығында тапдығымыз көбәләкләр шагули зоналлыг принсипи үзрә ән чох орта дағ мешәләри гуршағында јајылмышдыр. Јүксәк дағ зонасы гуршағы мешәләриндә, Лерик рајонунда, Орант мешәләри вә Астара рајонунда, Пәликәш мешәләриндә шәрг фыстығы аз хәстәләнир, бу да јүксәк дағлардакы сојуг вә гуру иглимлә изаһ олунур.

Көбәләкләрин вердији зәрәрә кәлдикдә, факултатив сапрофит вә паразитләрин (1-чи чәдвәлә бах) даһа тәһлүкәли олмасыны гејд етмәк лазымдыр. Сапрофитләр ичәрисиндә дә гејд олунан көбәләкләрин Талыш мешәләриндә одунчағы чох чүрүдән дөврү апрел—ијун вә сентјабр—октјабр ајларыдыр. Астара, Ләнкәран, Масаллы вә Лерик рајонлары мешәләринин машын јолу олмајан һиссәләри антисанитар вәзијјәтдәдир, гурујан, јыхылан ағачлар илләр боју мешәдән чыхарылмадығына көрә онларын үзәриндә чохлу көбәләкләр битмиш вә бу мешәләр инфексија мәнбәји олмушдур.

Тәдгигат нәтичәсиндә ајдынлашмышдыр ки, Талыш мешәләриндә өјрәндијимиз шабалыдјарпаглы палыд [18] вә дәмирағача [20] нисбәтән шәрг фыстығы тез вә чох хәстәләнир, одунчағы исә сапрофит көбәләкләрә гаршы аз давамлыдыр вә тез чүрүјүр. Шәрг фыстығында тапдығымыз көбәләкләрин тарихи биткинин Талышдакы тарихи илә әлагәдардыр. Шүбһә етмирик ки, бу, Бөјүк Гафгаз дағларындакы фыстығын микофлорасы вә бизчә, һәм дә ән чох Иран дағларындакы фыстығын микофлорасы илә бағлыдыр.

Талыш мешәләриндәки көбәләк хәстәликләри күләклә, һәшәратла, һејванларла, тохум вә чубугларла, инсан вә башга васитәләрлә јајылыр.

Күман етмәк олар ки, бу мәгаләдә тәсвир етдиjимиз көбәләкләрин бә'зиләри Талыша чәнуб мешәләриндән кечмишдир.

Талыш мешәләриндә шәрг фыстығыны hансы васитә илә олурса-олсун горумаг лазымдыр.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Бандин А. П. Порослевые насаждения восточного бука. Труды Ин-та бот. АН Азерб. ССР, т. XX, 1957.

2. Бондарцев А. С. Трутовые грибы Европейской части СССР и Кавказа. М.—Л., 1953.

3. Борисов П. Н. Fomes igniarius Fr. и некоторые его биологические особенности. 15-й сб. трудов. „Болезни леса и меры борьбы с ними". 1940.

4. Ванин С. И. Гниль дерева, ее причины и меры борьбы. М.—Л., Сельхозгиз, 1930.

Ванин С. И. Грибные повреждения бука (Fagus orientalis) и влияние их на качество древесины, 1932.

6. Ванин С. И. Методы исследования грибных болезней леса и повреждений древесины. Л., 1934.

7. Ванин С. И. Микроскопическое строение и физико-механическое свойство древесины некоторых древесных пород Азербайджана. „ДАН Арм. ССР", т. 8, № 5.

8. Ванин С. И. Лесная фитопатология, 1955.

9, Васильева Л. Н. Грибы Кавказского заповедника. „Уч. зап. Казанск. гос. ун.-та им. В. И. Ульянова (Ленина)". т. 99, кн. 1, Казань, 1939.

10 Воронихин Н. Н. Материалы к флоре грибов Кавказа. Труды Бот. музея АН ССР, 1927, вып XXI.

11. Воронов Ю. Н. Свод сведений о микофлоре Кавказа, ч. II. Труды Тифлисск. бот. сада, 1922—1923.

12. Гартиг Р. Болезни деревьев (перевод), 1894.

13. Гроссгейм А. А. Реликты Восточного Закавказья. Баку, 1940.

14. Гроссгейм А. А. Флора Талыша, 1926.

15. Гуцевич С. А. Гименомицеты основных древесных пород Крымского заповедника. Труды Крымск. гос. заповедника, вып. II, 1940.

16. Деревья и кустарники СССР, 1951, т. II.

17. Джафаров С. А. Грибы семейства Polyporaceae на древесно-кустарниковых породах в Ленкоранской зоне Азербайджанской ССР. „Изв. АН. Азерб. ССР, 1956, № 5.

18. Джафаров С. А. Микофлора каштанолистного дуба в лесах Талыша. Труды Ин-та бот. АН. Азерб. ССР, т, XX, 1957.

19. Джафаров С. А. Представители грибов рода Ganoderma на реликтовых лесных древесных породах Талыша," „Изв. АН Азерб. ССР, 1957, № 5.

20. Джафаров С. А. Микофлора железного дерева (Parrotia persica) (D. C.) С. А. М. в лесах Талыша. (Первая сводка—Базидиальные грибы). Труды Ин-та бот. АН Азерб ССР, т. XXII. 1960.

21. Джафаров С. А. Грибы из рода Phyllactnia Lev., паразитирующие на некоторых реликтах мезофильной древесной флоры и кустарниках в третичных лесах Талыша. Труды Ин-та бот. АН Азерб. ССР, т. XXIII, 1960.

22. Ленников В. Н. К биологии лесных пород Талыша Труды БИН АзФАН, т. II, Баку, 1936.

23. Прилипко Л. И. Лесная растительность Азербайджана. Буковые леса. Изд-во АН Азерб. ССР, 1952.

24. Прилипко Л. И. Лесная растительность Азербайджана. Баку, 1953.

25. Смицкая М. Ф. Микофлора буковых лесов Закарпатской области. Автореферат. Ин-т бот. АН УССР, Киев, 1955.

26. Соловьев Ф. А. Главнейшие грибные болезни лесных пород Сочинского района Северо-Кавказского края. Труды и исследования по лесному хозяйству и лесной промышленности, вып. 14, 1931.

27. Тумаджанов И. И. Бук и буковые леса в Нагорном Дагестане. Труды Тбил. бот. ин-та, т. VII, 1939.

28. Флеров Б. и Шехманова Н. Гниение древесины. Научно-исслед. сектор. ППТЭУ НКПС, вып 152. 8-й сб. мат-лов ин-та. М., 1931.

29. Флора Азербайджана, т. III, Баку, 1652.

30. Чернецкая З. С. Материал к изучению флоры грибов Северной Осетии Труды Северо-Кавказ. ассоц. научно-исслед. ин-тов, № 52, вып, 3. Ростов-на-Дону, 1929,

31. Чернецкая З. С. Поражаемость грибными вредителями буковых насаждений восточной части Северного Кавказа и мероприятия по их оздоровлению (автореферат). Труды Горск. с.-х. ин-та, т. 5, 1945.
32. Ярошенко Г. Д. Фауты восточного бука и причины его образования. Закавказ. ин-т лесного хоз. Караклисская лесная опытн. ст. Эреван, 1935.
33. Ячевский А. А. Бурелом и ветровалы в связи с грибными паразитами лесных пород. Мат-лы по микологии и фитопатологии, вып. 1. 1926.
34. Яценко-Хмелевский А. А. О некоторых особенностях разрушения древесины бука древоразрушающими грибами. Труды Тбил. ботан. ин-та т. IV, 1938.
35. Bresadola J. 1931. Iconographia Mycologica fam. Polyporaceae. vol. XIX Mediolani.
36. Bresadola J. Iconographia Mycologica generum Fomes (pro parte). Polyporus (pro parte), vol. XX, Mediolani, 1931.
37. Bresadola J. Iconographia Mycologica generum Daesadola, Fomes. Ganoderma, Polystictus, Poria, Trametes. vol. XXI, Mediolani, 1932.
38. Orlos Heneryk. Przewodnik do oznaczania chorob drzew i zgnilizny drewna. Warzawa (Орхось Генрих. Руководство по определению болезней гнили деревьев. Микофлора Fagus silvatica L. Варшава. 1951, стр. 56—73), 1951.
39. Oudemans C. A. J. A. MCMXX Enumeratio systematica fungorum Auctore, vol., II (Микофлора Fagus silvatica L., стр. 541—656).
40. Schmidt W. E. Die Walder von Talysch. Mitt. D. D. g. № 4, 1932.

С. А. Джафаров

Микофлора бука восточного (Fagus orientalis Lip.) в лесах Талыша

РЕЗЮМЕ

Обширная территория Азербайджанской республики покрыта богатыми лесами, состоящими из ценных древесных пород. Леса, расположенные в горах Талыша, по своему видовому составу высоким эндемизмом и реликтностью отличаются от всех лесов республики.

В этой субтропической зоне характерными лесообразующими породами являются: железное дерево, самшит, каштанолистный дуб, дзелькова, шелковая акация и другие представители третичной мезофильной флоры.

В лесах Талыша бук восточный занимает большие массивы в средней и высокогорной зонах, растет по определенной вертикальной зональности от 600—1800 *м*.

В целях обеспечения субтропического климата борьбы против весенних и осенних селевых потоков и смывания почвы сохранение в Талыше буковых лесов имеет научное и практическое значение.

Буковые леса Талыша сильно изрежены, этому способствовали рубка и пастьба скота. В деле сохранения и расширения бука восточного, наряду с агролесомелиоративными мероприятиями, большое значение имеет изучение болезней и вредителей этой ценной породы.

В связи с изучением общей микофлоры Талыша с 1952—1958 гг. Институтом ботаники Академии наук Азербайджанской ССР был организован ряд экспедиций весенне-осеннего периода, которые собрали материалы по болезням и микофлоре бука.

Таким образом, личные сборы и наблюдения автора непосредственно в природе послужили материалом для данной работы.

Микофлора бука восточного в Талыше совершенно не изучена, о ней нет данных в литературе.

В нашей работе, являющейся первой сводкой по микофлоре бука, описывается 31 вид грибов, растущих на корнях, стволах, на валеже, сухостое, на пнях и на листьях. По характеру вызываемой гнили, разрушения древесины или паразитизма мы группируем грибы по

четырем категориям: паразиты 2 видов, факультативные сапрофиты 5 видов. факультативные паразиты 5 видов и сапрофиты 19 видов. Для каждого гриба дается латинское название (азербайджанское название дается впервые), описывается характер вызываемой гнили, местонахождение, приводятся биологические и экономические данные, указываются сроки образования плодовых тел и спороношения их.

В тексте частично указывается на общность отдельных грибов для изученных и подробно описанных нами каштанолистного дуба и железного дерева. При описании грибов и систематизации их мы придерживались новой номенклатуры проф. Бондарцева А. С.

В результате продолжительного изучения и обработки собранного материала приходим к заключению, что бук восточный в лесах Талыша сильно заражен грибными болезнями.

По сравнению с изученным нами каштанолистным дубом на буке растет меньше паразитов; мы обнаружили только 1 вид, что объясняется гладкостью и твердостью коры. Древесина бука оказалась самой неустойчивой (по сравнению с железным деревом и каштанолистным дубом) к грибным заболеваниям.

В условиях субтропического климата Талыша изученные нами древоразрушающие грибы за период вегетации в основном дважды— в весенне-осенние периоды образуют плодовые тела.

Продолжительный период вегетации гриба способствует образованию огромного количества спор, что увеличивает вредоносность его.

Леса средней и высокогорной зоны Талыша находятся о антисанитарном состоянии в особенности в тех частях лесов, где нет вывоза сухостоя, лес превратился в заповедник паразитных и сапрофитных грибов. История микофлоры бука восточного тесно связана с историей самого бука в лесах Талыша.

Мы придерживаемся того взгляда, что бук в лесах Большого Кавказа и Ирана будет иметь много общего в микофлористическом отношении с микофлорой бука в Талыше, это является задачей дальнейшего исследования.

ШӘ'БАН БАРХАЛОВ

КИЧИК ГАФГАЗЫН ЧӘНУБ ҺИССӘСИ ШИБЈӘЛӘР ФЛОРАСЫНА АИД МАТЕРИАЛЛАР

1955-чи илин јајында лихеноложи сәфәримиз заманы Кичик Гафгазын чәнуб һиссәсиндә јерләшән Лачын рајонунун сәчиҹәви чоғрафи мәнтәгәләри тәдгиг едилмиш, Ағанус кәндинин чәнубундакы Туршсу булағы әтрафында, Пирчан вә Әлигулу кәндләринин әтраф мешәләриндә, Галадәрәси кәндинин әтраф ачыглыгларында, Гарақаһа вә Тғик кәндләринин әтрафында, Әһмәдли кәндинин гәрбиндә, Мирик кәнди илә Әһмәдли кәндинин арасындакы кениш платода вә Лачынын чәнубунда шибјә коллексијасы топланылмышдыр. Әлавә олараг гоншу рајон олан Губадлынын ики мәнтәгәсиндән—Губадлы әтрафындан вә Һал кәнди јахынлығындан да шибјәләр јығылмышдыр. Бу әсас материалдан башга, бизим һербаридә мүәллиф тәрәфиндән 1941-чи илин мајында Нахчывандан Кәлбәчәрә кедәркән Лачын рајонуну шимал трактында јерләшән Минкәнд, Дашды вә Говушут кәндләри әтрафларындан топланан бир гәдәр шибјә нүмунәләри вардыр. Бүтүн бу коллексијалар 1957-чи илдә көздән кечириләрәк јенидән тә'јин едилмиш вә нәтичәдә Лачын рајону үчүн 173 шибјә (152 нөв, 12 вариасија вә 9 форма) мүәјјән едилмишдир. Һәмин шибјәләрдән 7 нөв—*Verrucaru muralis* Ach., *Staurothele Elenkinii* Oxn., *Calicium Floerkei* A. Z., *Acarospora oligospora* (Nyl.) Arn., *Lecanora Hageni* Ach., *Parmelia soredians* Nyl., *Buellia porphyrica* (Ach.) Mong., *Rinodina demissa* (Flk.) Arn., *Physcia Bi iana* (Mass.) A. Z. вә 4 форма—*Candelaria concolor* f. *citrina* (Krmplh.) Arn., *Parmelia prolixa* f. *corrugata* (Kernst.) D. *Torre* et *Sarnth.*, *Parmelia sulcata* f. *rubescens* B. de Lesd., *Parmelia subaurifera* f. *fuliginoides* B. de Lesd. Гафгаз үчүн јенидир. Азәрбајчан үчүн јени олан шибјәләрин сајы исә 30-а чатыр. Бунлардан, јухарыда көстәрдикләримиздән әлавә, Гафгаз үчүн дә надир олан ашағыдакылары гејд етмәк олар: *Peltigera erumpens* (Tayl.) Vain., *Rhi.ocarpon concretum* (Ach.) *Elenk.*, *Gyrophora hirsuta* (Sw.) Th Fr., *Acarospora glaucocarpa* (Wnbg.) Koerb., *Placodium melanopnthalma* (DC.) *Mull. Arg.*, *Parmelia vittata* (Ach.) Röhl., *Cetraria cucullata* (Bell.) Arn., *Caloplaca decipiens* (Arn.,) *Jatta*, *Buellia epipolia* (Ach.) Mong., *Rinodina milvina* (Wnbg.) Th. Fr.